

ЎЗБЕК ЗАРГАРЛИГИНИНГ АҲАМИЯТИ ВА МЕРОСИ*Наманган вилоят тарихи ва маданияти**давлат музейи илмий ходими****Азиза Мадалиева***

Заргарлик санъати ўзбек миллий, бадий маданияти тарихининг ажралмас қисми бўлиб, у халқнинг олис ўтмишидаги мақсадларини ўрганишда ёрдам беради. У бадий ҳунармандчилик соҳаларидан бири бўлиб, мис, олтин, кумуш, қалай каби рангли металллардан қимматбаҳо ва ноёб зебу зийнатлар, тақинчоқлар, безак буюмларини моҳирона тобига етказиб яшаш санъатидир, десак, тўғри таъриф берган бўламиз ушбу касбга. «Ер юзида битта аёл қолса ҳам заргарга иш бор», -деган нақл бежизга айтилмаган.

Заргарлик санъатида безак буюмлари тайёрлашда металлни эритиб қуйиш, зарб билан яшаш, ҳаллаш (олтин ва кумуш суви юритиш) бўртма ёки ўйилган ҳолда нақш тасвирлаш, босма қолипни каби усуллардан кенг фойдаланилади. Қимматбаҳо гавҳар, феруза, ёқут, дур каби тошларга ишлов берилиб, уларни янада бежирим ва кўркем қилиб, ишлов берилган кўзлар қадалади.

Заргарликда қадимдан «соф металл» деб номланган кумуш захар ва ёмон нарсалардан сақлайди, деб билинган. Одамлар марвариддан ясалган тақинчоқлардан кенг фойдаланишга ҳаракат қилишган, боиси, марварид кўплаб касалликларга шифо, дея қаралган.

Ватанимиз мустақилликка эришгандан сўнг ҳунармандчиликнинг барча соҳалари қатори заргарликка ҳам янада кенг йўл очилиб, заргарлик санъат даражасига кўтарилди, турли қийматликдаги металллардан фойдаланишга имкон яралди. Айни кунда уста заргарлар 2 хил: маҳаллий унутилиб борилаётган анъаналарни қайта тиклаш ҳамда замонавий услублар йўналишларида самарали меҳнат қилмоқдалар.

Ўзбекистоннинг заргарлик саноатида ишлатиладиган рангли металллар, қимматбаҳо ва ярим қимматбаҳо тошлар мамлакатимиз саноат корхоналарида ишлаб чиқарилади ҳамда конлардан қазиб олинади. Аини пайтда дунёнинг заргарлик саноати ривожланган мамлакатлари қаторига АҚШ, Италия, Буюк Британия, Германия, Франция, Россия, Украина, Ҳиндистон, Хитой каби давлатларни киритиш мумкин. Мустақиллик йилларидан бошлаб Ўзбекистонда ҳам заргарлик кенг ривожланаётган соҳалардан бирига айланди. Ўзбекистон — бой маданий мероси, кўп асрлик тарихий ва санъат анъаналари билан машҳур ўлка. Ушбу мероснинг ёрқин йўналишларидан бири бу заргарлик санъатидир. Ўзбек заргарлик санъати ўзига хос техника ва услубларга эга бўлиб, бу соҳа нафақат ўз даврида нафис буюмлар яратган заргарларни, балки замонавий дизайнерларни ҳам руҳлантирмоқда. Заргарлик санъати Ўзбекистоннинг турли ҳудудларида, жумладан, Бухоро, Хива, Тошкент, Қўқон ва Самарқандда турлича ривожланган. Ҳар бир минтақанинг ўзига хос услуби ва техникаси мавжуд бўлиб, бу халқ заргарлик маданиятининг хилма-хиллигини намоён қилади.

Заргарлик Санъатининг Тарихий Ривож

Ўзбек заргарлик санъатининг илдизлари минг йилликлар олдин, Қадимги Бактрия ва Соғдиёна маданиятларига бориб тақалади. Ўша даврда заргарлар олтин, кумуш, жез каби металллардан фойдаланган ҳолда ҳайкалчалар, маржонлар ва бошқа безак буюмларини яратганлар. Кушонлар даврида заргарлик санъати ўзининг энг юқори нуқтасига етган ва ҳозирда бу даврга оид жуда кўплаб асарлар топилган. Ўзбек заргарлари металлни қайта ишлашнинг юқори даражадаги техник усуллари эгаллаган, геометрик ва ўсимлик нақшларидан фойдаланганлар. Буюк Ипак йўли даврида эса Ўзбекистон ҳудудида йирик савдо ва маданий марказлар ривожланиб, бу ўз навбатида заргарлик санъатига ўз таъсирини ўтказган.

Мўғул истилоси ва Темурийлар даврида ривожланиш

Мўғул истилосидан кейин заргарлик санъати қисқа муддат сусайган бўлса-да, Темурийлар даврида қайта ривожланиб, янада такомиллашган.

Соҳибқирон Амир Темур ва унинг авлодлари даврида санъатнинг кўплаб йўналишлари сингари заргарлик ҳам давлат ҳомийлиги остида ривожланди. Бу даврда заргарлар нафақат оддий халқ учун, балки сарой аҳли учун ҳам махсус буюмлар тайёрлашган. Сарой заргарлари мураккаб геометрик нақшлар ва кимматбаҳо тошлар билан безатилган нарса ва тақинчоқларни ишлаб чиққанлар. Айниқса, бу даврда кумушдан ишланган буюмлар кенг тарқалган ва уларнинг нақшлари юқори даражада безатилган бўлган.

Совет даврида Ўзбек заргарлиги

Совет Иттифоқи даврида Ўзбекистонда заргарлик санъати бироз ўзгаришга учраган. Ҳозирги Ўзбекистон ҳудудидаги заргарлик техникалари ва услублари бирмунча стандартлаштирилган, шунингдек, заргарларнинг эркин ижод қилиш имкониятлари чекланган эди. Шу билан бирга, миллий заргарлик услублари сақланиб қолинган ва баъзи заргарлар эски анъаналарни асраб-авайлаб, авлодларга ўтказишга ҳаракат қилганлар.

Ўзбек заргарлиги услублари ва техникалари ўзининг мураккаблиги ва бежиримлиги билан ажралиб туради. Қуйида ўзбек заргарлик санъати анъаналарининг асосий йўналишлари келтирилади:

1. Кандакорлик

Кандакорлик усули ўзбек заргарлик санъатида кенг қўлланилиб келган. Бу техникада заргарлар металл юзасини ўймакорлик йўли билан турли нақшлар билан безатадилар. Кандакорликда кўпинча ўсимлик, геометрик ёки исломий нақшлар қўлланилади. Тошкент, Бухоро ва Самарқандда кандакорлик жуда ривожланган бўлиб, бу шаҳарларда ишлаб чиқарилган буюмлар ўзига хос ва бежиримлиги билан ажралиб туради.

2. Чилангарлик

Чилангарлик — бу металл буюмларни эритиб, уларга янги шакл ва кўриниш бериш жараёнидир. Бу усул заргарларнинг ижодий ёндашувини талаб қилади. Ўзбекистоннинг турли ҳудудларида чилангарлик ўзига хос услуб ва техникалар асосида ривожланган бўлиб, чилангарлар кўпинча олтин

ва кумушдан ишланган маржонлар, билагузуклар ва кўкрак нишонлари яратишган.

3. Ниқорчилик

Ниқорчилик усули билан ишланган тақинчоқлар металл устига кумуш ёки олтиндан турли хил нақшлар ва нақшли юзалар қоплаш орқали амалга оширилади. Бу техника кўпроқ Хоразм ва Фарғона водийсида кенг тарқалган бўлиб, асосан миллий тақинчоқлар, билакузуклар ва кўзмунчоқлар ишлаб чиқаришда қўлланилади. Ниқорчилик буюмларида геометрик шакллар ва гул нақшлари кўп учрайди.

4. Қалқончилик

Бу техника қадимий ўзбек заргарлиги санъатининг яна бир ёрқин кўринишидир. Қалқончиликда заргарлар металлни иссиқ ҳолатда босиш ёки зарб бериш орқали махсус шакллар яратадилар. Бу усул асосан йирик буюмлар, масалан, белбоғлар ва кўкрак нишонлари тайёрлашда қўлланилади. Бу техника заргарнинг куч ва сабр-бардошини талаб қилади.

Ҳозирги даврда Ўзбек заргарлик санъати

Бугунги кунда Ўзбекистонда заргарлик санъати замонавий усуллар ва қадимий анъаналарни бирлаштирган ҳолда ривожланиб бормоқда. Ҳозирги ўзбек заргарларининг ишлари халқаро миқёсда эътироф этилмоқда ва халқаро кўргазмаларда тақдим қилинмоқда. Ёш дизайнерлар ва заргарлар эски услубларни қайта кашф қилиш, уларни замонавий талабларга мослаштириш орқали ўзига хос, миллий хусусиятларини сақлаб қолган маҳсулотлар яратмоқдалар.

Замонавий технологияларнинг заргарлик соҳасига кириб келиши натижасида Ўзбекистонда лазер ёрдамида ўйма, 3Д моделлаштириш ва компьютер ёрдамида нақшлар яратиш имкониятлари пайдо бўлди. Бу технологиялар миллий нақш ва безакларга янги ҳаёт бахш этмоқда. Шу билан бирга, бугунги кунда ўзбек заргарлари миллий нақшларни халқаро тенденцияларга мослаштирган ҳолда, глобал бозорга чиқмоқда. Кўплаб

заргарлар олтин ва кумушдан ташқари, турли хил рангли тошлардан фойдаланмоқда, бу эса маҳсулотларга ранг-баранглик ва жозиба қўшмоқда.

Ўзбек заргарлик санъати ўзида фақат санъат ёки ҳунармандчиликка хос жиҳатларни эмас, балки халқнинг тарихини, маданияти ва дунёқарашини ҳам акс эттиради. Заргарлик буюмларида миллий нақшлар, афсонавий образлар ва табиат унсурлари намоён бўлади. Улар асрлар давомида халқнинг тарихий хотираси ва маданий бойлиги сифатида яшаб келмоқда. Ўзбек заргарлиги буюмлари нафақат маиший ҳаётда фойдаланиладиган тақинчоқлар, балки тарихий ва маданий мерос сифатида халқнинг ўзига хослигини ифодалайди. Шу сабабли, бугунги кунда ҳам ушбу санъат йўналиши Ўзбекистонда қадрланмоқда ва ривожланиб бормоқда.

Ўзбек заргарлик санъатининг бой мероси нафақат ўз халқи, балки бутун дунё учун қизиқдир. Бу санъат тили, маданияти ва тарихи ҳақида ҳикоя қилади, халқнинг руҳини ва ижодини намоён этади. Ўзбек заргарларининг буюмлари нафақат юртимизда, балки чет элларда ҳам халқаро маданиятнинг бир қисми сифатида тан олинмоқда. Бу эса ўз навбатида, миллий заргарлик санъатининг келажаги учун ижобий омил ҳисобланади.

Ўзбек заргарлик санъати, шу билан бирга, ёш авлод учун ҳам илҳом манбаи бўлиб хизмат қилмоқда. Давлат ва хусусий сектор томонидан заргарлар учун махсус дастурлар ишлаб чиқилмоқда, бу эса янги заргарлар авлодини етиштириш ва бу соҳанинг келажакда ҳам ривожланишига замин яратади.